

– monogramja látható, illetve olvasható. A plaketten a Gyűjtőfogház rajza alatt „A SZOVJET FOGLYAI 1919” felirat és 28 vésett autográf névalírás szerepel. Az aláírások névtulajdonosai kivétel nélkül beazonosíthatóak és egyaránt a magyar történelem egyik szomorú epizódjának az elszenvedői.

ABC sorrendben:

Dr. Andreánszky Jenő (1865-1922): orvos, több híres korabeli bűnügy (pl. a dánosi rablógyilkosság, a cinkotai sorozatgyilkosság) helyszínén is dolgozó törvényszéki orvosszakértő. Fiatal korában hírhedt krakéler és párbajozó volt. Orvosi oklevelét 1896-ban vette át, előbb a Népszínház majd a Magyar Színház orvosa. Feleségét is itt ismerhette meg, Rákosi Magdaléna (Lenke) az író, főszerkesztő, színházi igazgató Rákosi Jenő leánya volt. Magánorvosi praxist is folytatott bőrgyógyászként. Egy időben tagja volt a főváros képviselőtestületének a törvényhatósági bizottság tagjaként. Egyébként is aktív társadalmi életet élt, alelnöke volt például a Magyar Úszó Egyesületnek.

Dr. Baross János (1875-1926): jogász, politikus. Előbb a Szabadelvű, majd a Nemzeti, végül a Függetlenségi és 48-as Pártban politizált, 1905 és 1918 között Lovrin, 1922 és 1925 között Pilisszántó országgyűlési képviselője.

Bartha Albert (1877-1960): katonatiszt. Az első világháború végén az erdélyi 2. hadsereg vezérkari főnöke, majd az őszirózsás forradalom után 1918. november 9. és december 12. között a Károlyi-kormány hadügyminisztere. 1920 után kizárták a hadseregből, majd rehabilitálták, 1930 után már miniszteri nyugdíjat kapott. A második világháború alatt bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba, 1945 és 1947 között a Független Kisgazdapárt nemzetgyűlési képviselője, rövid ideig honvédelmi miniszter. A kommunisták hatalomra jutása után emigrált, az USA-ban halt meg.

gróf Berchtold Kázmér (1877-1946): arisztokrata, császári és királyi kamarás, magyar királyi titkos tanácsos.

Darányi Ignác (1849-1927): jogász, agrárpolitikus, a MTA tagja. 1892-ig ügyvédként praktizált, majd földbirtokosként gazdálkodott. 1881 és 1927 között országgyűlési képviselő, több kormányban is földművelésügyi miniszter. 1918 után nem vállalt felelős beosztást.

Deutsch Oszkár (1883-1944?): jogász, ügyvéd. 1944. május 9-én, Budapesten a Gestapo elhurcolta, további sorsa nem ismeretes. 1946-ban holtá nyilvánították.

báró Dirsztay Béla (1861-1921): nagykereskedő, műgyűjtő. A zsidó család a „Fischl” nevet 1889-ben magyarosította Dirsztayra, majd 1905-ben kapott bárói rangot Ferenc József császártól.

báró Fejérváry Imre (1866-1952): a legjobban dekorált magyar katonatiszt és rövid ideig miniszterelnök báró Fejérváry Géza fia, jogász, politikus. 1897 és 1905 között Baranya vármegye és Pécs főispánja.

Friedrich István (1883-1951): mérnök, politikus. A háború előtt a Függetlenségi és 48-as Pártban politizált. Az őszirózsás forradalom aktív résztvevője, Károlyi őt tartotta a Tisza István gyilkosság értelmi szerzőjének. A Károlyi és Berinkay kormányokban politikai államtitkár volt, a Kommün alatt ellenforradalmi szervezkedés miatt le tartóztatták. A Kommün bukása után miniszterelnök, majd hadügyminiszter volt. Horthy hatalomra kerülése után is politizált, 1939-ig országgyűlési képviselő. A háború után koholt vádakkal elítélték, a váci börtönben halt meg.

Gerlei Lajos (1869-1936): a Budapesti Központi Általános Tejcarnok Rt. vezérigazgatója. **Gróf Nákó Sándorné szül. báró Liphay Eszter (1889-1955):** arisztokrata férje a főrendiház tagja és Fiume kormányzója is volt.¹

Gulácsy István (1866-1941): földbirtokos, felsőházi tag, Bereg vármegye alispánja.

főherceg Habsburg József Ferenc (1895-1957): a Habsburg–Lotaringiai-ház nádori (magyar) ágából származó József főherceg, tábornagy fia.

báró Hazai Samu (1851-1942): (korábban Kohn Sámuel) hivatásos katonatiszt, honvéd vezérezredes, felsőházi tag, 1910–1917 között a Magyar Királyság honvédelmi minisztere. Az Osztrák–Magyar Monarchia zsidó származású tábornokai között ő érte el a legmagasabb rendfokozatot.

Hegedűs Lóránt (1872-1943): közgazdász, a Magyar Gyáripárosok Országos Szövetségének elnöke, 1898 és 1918 között országgyűlési képviselő. 1920-ban és 1921-ben két kormányban is pénzügyminiszter.

Dr. Hetényi Imre (1871-1946): orvos, jogász, rendőrtiszt. 1914-ben lépett be a Budapesti Államrendőrséghez, ahol folyamatosan haladt felfelé a ranglétrán. 1922 után főkapitány-helyettes, 1932-től 1938-as nyugdíjba vonulásáig a politikai rendészeti osztály vezetője.

Hochenburger Antal (1859-?): jogász, katonatiszt, főhadbíró. Altábornagyi rendfokozattal vonult nyugdíjba.

Jeszenszky Pál (1864-1951): közgazdász, mezőgazdasági szakember. 1913-tól a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének vezérigazgatója. Rendezője, illetve elnöke volt az Országos Mezőgazdasági Kiállításoknak.

báró Lévy Lajos (1865-1949): közgazdász. Több cikluson át országgyűlési képviselő, 1903-ban a Belügyminisztériumban a kivándorlási ügyek vezetője. A Kommün után mosoni főispán.

báró Orosdy Fülöp (1863-1930): nagykereskedő. Az eredetileg zsidó család 1905-ben kapott bárói rangot.

Dr. Polónyi Géza (1848-1920): jogász, politikus. 1872-ben nyitott ügyvédi irodát a fővárosban, majd politizálni kezdett, több cikluson át a Függetlenségi és 48-as Párt országgyűlési képviselője volt. 1906-ban a második Wekerle-kormány igazságügyi minisztere lett, de 1907 februárjában lemondott és az év végén a pártból is kilépett. 1918 és 1920 között a Fővárosi Közmunkák Tanácsa elnöke volt.

Rubinek Gyula (1865-1922) : politikus, gazdasági író. Pályafutását gazdatisztként kezdte, majd az Országos Magyar Gazdasági Egyesület tisztviselője és a Köztelek című lap szerkesztője és főszerkesztője volt. 1901-től országgyűlési képviselő. A Kommün bukása után több kormányban is földművelésügyi miniszter, 1921-ben a Kisgazdapárt tiszteletbeli elnökévé választották.

Somssich Andor (1844-1927): nagybirtokos, országgyűlési képviselő.

báró Szterényi József (1861-1941): politikus, országgyűlési képviselő. Stern Albert újpesti rabbi fia. Újságíróként kezdte pályafutását, 1890-től a Kereskedelemügyi Minisztérium tisztviselője, 1906 és 1918 között országgyűlési képviselő. 1918-ban a harmadik Wekerle-kormány kereskedelemügyi minisztere. 1927-től felsőházi tag.

báró Szurmay Sándor (1860-1945): hivatásos katonatiszt. 1882-ben lépett katonai pályára, 1884-ben avatták hadnaggyá. Az első világháború kitörésekor már altábornagy.

1 A plaketten szereplő egyetlen hölgy, aki azonban nem az egyedüli nő volt a túsok között.

A róla elnevezett hadtest parancsnokaként 1917 februárjáig szinte folyamatosan a harctéren van, kiemelkedő haditettért az uzsoki hágó 1915-ös visszavételéért és védelméért 1917-ben megkapta a Mária Terézia Rend lovagkeresztjét. 1917 februárjától az összeomlásig három kormányban is hadügyminiszter, 1921-ben vonult vissza az aktív szolgálattól.

báró Tallián Béla (1851-1921): politikus. Jogot végzett, majd vármegyei szolgálatba lépett. 1896-tól országgyűlési képviselő. 1903 és 1905 között az első Tisza István-kormány földművelésügyi minisztere. 1911-ben kapott bárói címet. A világháborúban Belgrád elfoglalása után rövid ideig a város polgári kormányzója volt.

gróf Vigyázó Ferenc (1874-1928): politikus. Jogot végzett, közjogi jellegű jogi írásai jelentek meg. 1918-ig a felsőház tagja.

Wekerle Sándor (1848-1921): jogász, politikus. Az első polgári származású magyar miniszterelnök. Háromszor is kormányt alakíthatott (1892, 1906, 1917). 1887-1896, 1906-1910, 1917-1918 és 1920-1921 között országgyűlési, illetve nemzetgyűlési képviselő, valamint 1914-től a Magyar Tudományos Akadémia igazgatója, 1918-tól tiszteleti tagja.

A fenti személyeket nem csak magas társadalmi státuszuk köti össze. A plakett annak állít emléket, hogy annak aláírói rövidebb-hosszabb ideig egyaránt túszként voltak, megfosztva személyi szabadságuktól az első világháborút követő társadalmi földrengés idején az Országos Gyűjtőfogházban. A plakett címe; „*A szovjet foglyai 1919*” némileg megtévesztő, hisz a felsorolt személyek közül többet – Szerényi Józsefet, Szurmay Sándort, Wekerle Sándort – már 1919. február 25-én és 26-án őrizetbe vettek és internáltak,² tehát a monarchia budapesti elitjével történő társadalmi-politikai leszámolás már a Károlyi Mihály nevével jelzett rezsim alatt megkezdődött. Ennek egyébként a jogi kereteit is igyekeztek meghatározni, az más kérdés, hogy az internálásokat csak a forradalmi törvénykezés logikája alapján nevezhetjük formálisan jogszerűnek.³ A kommunisták hatalomra kerülése után a korábbi rend prominens képviselőinek zaklatása folytatódott (pl. a plaketten szereplő Hochenburger Antal ny. altábornagy, főhadbíró március 31-én vették őrizetbe),⁴ majd a román hadsereg Tiszáig történő előrenyomulásának hírére túsók összegyűjtését rendelték el. 1919. április 21-én és azt követően tömeges túszszedési akciók kezdődtek előbb Budapesten, majd a Kommun fennhatósága alatt álló országrészekben. A túszként fogságba vetett személyek számát a téma kutatója országosan körülbelül 1500 főre becsüli,⁵ kiválasztásuk döntően korábbi társadalmi státuszuknak szólt. Ezt bizonyítja a Belügyi Népbiztosság Politikai Osztálya vezetőjének, Korvin Ottónak egy későbbi vallomása is, mely szerint a túsok névsorának összeállításakor a cím és lakójegyzékeken kívül a Nemzeti Kaszinó névsorára voltak

2 Népszava. 1919. február 27. Wekerlét március 23-án, Szerényit és Szurmayt március 27-én szállították be a Gyűjtőfogházba. MNL-BFL. VII-101.e. Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház iratai. 1919. évi 2738, 2757, 2758. számú fogolytörzskönyvek.

3 A Berinkegy Dénes vezette kormány 1919. február 22-én fogadta el az 1919. évi XX. néptörvényt a forradalom vívmányait veszélyeztető egyéneknek rendőri felügyelet alá helyezéséről és internálásáról.

4 MNL-BFL. XVI.3. Tanácsköztársaság. Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházának iratai 1919. évi 98. fogolytörzskönyv

5 BÖDÖK Gergely: Kegyelmes urak a Gyűjtőfogházban. Múltunk 2014/4 158.p.

figyelemmel.⁶ Budapest-vidék viszonylatban ez azonban „egyenlőtleniséget” szült, hisz amíg Budapesten arisztokraták, országgyűlési képviselők és a korabeli elit egyéb tagjainak tucatjait fogták el, a vidéki kisvárosokban és falvakban a „burszujok” túszul ejtése sokszor csak a helyi kisboltok és üzemek, valamint kisebb földbirtokok tulajdonosainak lefogsát jelentette. Mivel a vidéken elfogott túsok közül is sok embert a Gyűjtőfogházban őriztek, a közös sors sajátos demokratikus miliőt alakított ki. Ezt tovább színesítette, hogy a túsok a köztörvényesekkel együtt voltak bezárva, akik egyébként az őrszemélyzettel együtt (ellentétben a Markó utcaiakkal) tisztességesen viselkedtek a „kegyelmes urakkal,” sőt a „szakma” másik oldalán álló Hetényi Imre detektívfőnöknek megtanították azt is, hogyan lehet a kívülről bezárt cellaajtót belülről kinyitni.⁷ A Gyűjtőben dolgozó fogházőrök és a fogházigazgatói teendőket ellátó Bíró Lajos emberséges magatartása azonban nem feledtetheti azt aényt, hogy a túszszedések során országszerte több kivégzésre és közönséges gyilkosságra is sor került.⁸

Ami a plaketten szereplő konkrét személyeket illeti, többségüket április 21-én és az azt követő napokban vették őrizetbe és pár napon belül szállították át a Gyűjtőfogházba. A korabeli állapotokat jól tükrözi, hogy a Markó utcai fogház – a túsok többségét először itt őrizték – és Gyűjtőfogházbeli fogolytörzskönyveik megvannak ugyan, de azokban több személynél az adatok rendkívül hiányosak. A törzskönyvekben sokszor a néven kívül semmilyen (!) más adat nem szerepel. Így például Hetényi Imre – akinek emlékirataiból tudható, hogy 1919. április 21-én éjszaka vitték be a Markóba, ahol először az esküdtszéki teremben, majd egy cellában tartották fogva Gerlei Lajossal és Lévay báróval együtt, majd harmadnap éjszaka szállították át sok más tusszal együtt a Gyűjtőbe⁹ – fogolytörzslapján a néven kívül semmi nincs feltüntetve.¹⁰

Felmerül a kérdés, hogy miért ezek a nevek kerültek fel a plakettre, hisz rajtuk kívül is több tucatnyi túszt őriztek a Gyűjtőben, köztük sok a korabeli társadalmi, gazdasági, és politikai elithez tartozó „exkluzív” személyt is.¹¹ Volt-e a plaketten szereplők között – a fogvatartás tényén kívül – valami titkos kötelék, közösen átélt sorshelyzet, amiről így próbáltak megemlékezni? Erre a kérdésre a legvalószínűbb válasz az, hogy nem. A plaketten szereplő volt túsok nem egyszerre kerültek be a fogházba, ott bizonyosan nem egy zárkában raboskodtak, fogvatartásuk is különböző ideig tartott, így például

6 Pesti Napló. 1919. november 29.

7 HETÉNYI Imre: Amikor a rend őre voltam. Pantheon kiadás é.n. 76.p.

8 1919. április 27-én Szentesen fogták el az ún. Anocsikai féle különítmény tagjai nagyapámat dr. Ibolya Antalt, akit további szentesi túsokkal és Hódmezővásárhelyen és Makón összeszedett sorstársaikkal együtt szállítottak Budapestre. A már korábban kivégzéseket is végrehajtó túszszedő különítmény Kiskunfélegyházán a vonatról leszállította és brutálisan meggyilkolta az Óföldről elhurcolt Návay Lajost a képviselő ház korábbi elnökét, testvérét Návay Ivánt, valamint Kiss Béla korábbi szentesi főjegyzőt. Emlékiratai tanúsága szerint a különítménynek tagja volt Vass Zoltán későbbi ismert kommunista politikus is. Nagyapámat a Markó utcai fogházban őrizték, a Kommün bukása után tanúskodott a terrorlegények ellen indult perben.

9 HETÉNYI id. mű 74.p.

10 MNL-BFL. XVI.3. Tanácsköztársaság. Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházának iratai 1919. évi 873. fogolytörzskönyv

11 Pl. Mikes János püspök, Juhász Andor a királyi Tábla elnöke, Fittler Dezső az Ügyvédi Kamara elnöke, Herceg Ferenc író, Hennyey Vilmos postai főigazgató, báró Perényi Zsigmond, Török János ny. rendőrfőkapitány stb.-stb.

báró Szerényi Józsefet már május 2-án kiengedték,¹² Hazai Samu volt honvédelmi miniszter július 5-én¹³ szabadult, Szurmay tábornok azonban mindenkinél később, csak augusztus 1-én hagyhatta el a fogházat.¹⁴ Wekerle Sándor volt miniszterelnök fogvatartásának helye nagyrészt nem is a Gyűjtőfogház volt, mert őt már május 3-án átszállították a Park Szanatóriumba,¹⁵ ahogy más ápolásra szoruló túszoikat, így például Hazai Samut is. A fentiek miatt nem lehet megállapítani olyan körülményt, amely a plaketten szereplő személyek közötti egyéb kapcsolatot bizonyítaná.¹⁶

1. ábra Csoportkép a Gyűjtő bejáratánál az 1924-es találkozón

A Kommün bukása után egyébként a volt túszoik rendszeresen találkoztak, 1920 és 1941 között minden évben a Gyűjtőfogház kápolnájában – egyre fogyatkozó számban – hálaadó misén vettek részt, amelyről a sajtó is rendre beszámolt.¹⁷ Az első ilyen találkozóra a volt túszo gróf Mikes János szombathelyi megyéspüspök kezdeményezésére 1920. május 2-án vasárnap került sor. Az egykori túszoik egy része külön villamosokkal érkezett meg a fogházhoz és az örök díszelgő sorfala között léptek be fogvatartásuk színhelyére.¹⁸ A találkozóra részt vett a hivatalban lévő miniszterelnök is, hisz Simonyi-Semadam Sándor maga is túszként volt ott fogva tartva 1919-ben. A találkozóról beszámoló tudósítások kiemelték, hogy a miniszterelnök külön köszönetet mondott a Gyűjtőfogház tisztviselői karának az emberséges bánásmódért.¹⁹

12 MNL-BFL. VII-101.e. Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház iratai. 1919. évi 2758. fogolytörzskönyv

13 MNL-BFL. XVI.3. Tanácsköztársaság. Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházának iratai 1919. évi 198. fogolytörzskönyv

14 MNL-BFL. VII-101.e. Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház iratai. 1919. évi 2757. fogolytörzskönyv

15 MNL-BFL. VII-101.e. Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház iratai. 1919. évi 2738. fogolytörzskönyv

16 Ez azonban nem is zárható ki.

17 1936-ban nem a Gyűjtőben, hanem a Kisboldogasszony templomban vettek részt a volt túszoik a misén.

18 8 Órai Újság. 1920. május 4.

19 Pesti Napló. 1920. május 4.

Az első találkozói dátuma további kérdést vet fel; mikor készülhetett a plakett, illetve mikor írtak alá az azon szereplő volt túsok az éremművésznek, hisz eredeti aláírásuk nélkül a plakettet nem lehetett volna elkészíteni. Ez azért érdekes, mert az első találkozó időpontjában az egyik szereplő már nem élt, dr. Polónyi Géza volt igazságügyi miniszter – aki egyébként a fogvatartása alatt 14 kilót fogyott²⁰ – 1920. február 1-én halt meg. Ezért az a lehetőség, hogy a plakettet aláíró volt túsok egy csoportja, talán az első találkozóra rendelte meg különlegességgel a plakettet, amelyet azonban így már nem tudott mindegyikük átvenni, nem túl valószínű. Kérdéses az is, hogy a plakettet kinek a megbízásából és ki tervezte? A megbízó személye véleményem szerint nem kérdéses, a legnagyobb valószínűséggel az maga **Bíró Lajos**²¹ egykori fogházigazgató, akinek a túsok aláírásait be sem kellett szereznie, hiszen azok hivatalból is a rendelkezésére álltak. Így meglepetésként tudta elkészíttetni a plaketteket azoknak a volt túsoknak a személyes megajándékozása céljából, akikkel fogvatartásuk ideje alatt különösen jó kapcsolatot alakított ki. Ez egyben magyarázat arra is, hogy miért csak ez a 28 név szerepel rajta. Az egykori fogházigazgató neve egyébként akár a plakett tervezőjeként is felmerülhetne, hisz a B.L. monogram és a plakett viszonylag egyszerű rajza akár erre is utalhat, mégsem ő az alkotó, hanem a korszak legismertebb éremművésze, **Berán Lajos**. Ezt egyértelműen alátámasztja egy 1932-ben megjelent (egyébként rendkívül ritka) katalógus, melynek 1196-os tétele Berán 1919-ben elkészült munkájaként azonosítja és írja le a plakettet.²² Így a plakett megrendelője nagy valószínűséggel, elkészítője pedig kétséget kizáró módon azonosítást nyert.

20 BÖDÖK id. mű 172.p.

21 A büntetés-végrehajtási pályafutását az illavai fegyintézetben kezdő Bíró 1914-ben helyezték át Budapestre a Gyűjtőfogházba, ahol Vajna Károly igazgató alatt főtisztként dolgozott. Ilyen minőségében vehette át a fogház igazgatását Károlyiék, majd a Kommün alatt, tényleges fogházigazgatói kinevezése a hivatalos közlönyben nem jelent meg. A Kommün bukása után állásában maradhatott, 1923-ban büntetőintézeti titkárrá nevezték ki, 1929-ben vonult nyugdíjba, előtte igazgatói címet kapott. A népbiztosok perében 1920-ban, majd az 1935-ös Rákosi perben is tanúként hallgatták ki. Utóbbi ügyben Szemák Jenő tanácsvezető bíró élesen kritizálta, mondván igazgatósága alatt az ott fogvatartott kommunisták számára „a Gyűjtőfogház olyan volt, mint a Teleki téri piac.” – Esti Kurir.1935. január 29.

22 Lajos Huszár – Béla v. Procopius: Medaillen und Plakettenkunst in Ungarn. Budapest 1932. Verlag des Vereins der Medaillenfreunde. 156.p. A katalógusra dr. Nánási László hívta fel a figyelmet, köszönet érte!